

Віталій КУЦ,
кандидат юридичних наук, професор,
проректор Національної академії
прокуратури України з наукової роботи —
директор Науково-дослідного інституту

Юрій КИРИЧЕНКО,
ад'юнкт Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
магістр права

ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ТА ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ

Ключові слова: об'єкт злочину, електрична енергія, тепла енергія, незаконне користування, заволодіння енергією.

Аналіз будь-якого складу злочину неможливий без дослідження об'єкта злочинного посягання. Проблеми об'єкта присвячено чимало наукових праць вітчизняних криміналістів, зокрема М.І. Бажанова, Я.М. Брайніна, С.Б. Гавриша, М.Й. Коржанського, П.С. Матишевського, В.Я. Тація, Є.В. Фесенка та інших. Незважаючи на значний науковий інтерес до цієї проблеми, багато її аспектів залишаються до кінця не з'ясованими, в той час, коли їх з'ясування має важливе практичне і теоретичне значення для визначення соціально-правової природи злочину, кваліфікації діяння та вирішення багатьох інших практичних завдань. У науці кримінального права існує низка точок зору на сутність і зміст об'єкта злочину. Не вдаючись до їх аналізу, що виходило б за межі нашого дослідження, констатуємо лише одну обставину: сьогодні існує тенденція відходу від теорії «об'єкт злочину – суспільні відносини», яка до недавнього часу домінувала в кримінально-правовій доктрині.

Ми також виходимо з того, що об'єктом злочину є цінності, яким у результаті вчинення злочину заподіюється або може бути спричинена шкода. Саме з таких позицій на-

ми розглядається і об'єкт злочину, передбаченого ст. 188-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Метою статті є визначення та загальна характеристика об'єкта викрадення електричної чи теплової енергії, а також встановлення в загальному вигляді відмінності між об'єктом та предметом цього злочину.

У теорії кримінального права загально-визнана вертикальна (загальний, родовий та безпосередній) та горизонтальна (основний та додатковий, обов'язковий і факультативний) класифікації об'єктів злочину. Але, на думку П.С. Матишевського, яку ми поділяємо, для включення так званого загального об'єкта у «вертикальну» класифікацію об'єктів злочинів немає підстав, оскільки загальним об'єктом вважається сукупність усіх об'єктів, які охороняються кримінальним законом [1, 74]. Природно, що вся ця сукупність не може бути об'єктом у складі одного злочину.

З наведених вище теоретичних позицій розглянемо об'єкт викрадення електричної або теплової енергії. Через те, що законодавець розмістив цей склад у розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності», основним безпосереднім

об'єктом у його структурі вважається власність. При цьому на сторінках навіть фундаментальних кримінально-правових видань зустрічаються твердження, які не прояснюють, а навпаки, «затуманюють» проблему, що розглядається. Так, в одному з коментарів до КК України зазначається, що «об'єктом цього злочину є право власності, а також встановлений порядок використання електричної або теплової енергії» [2, 480]. Подібні думки оприлюднені також в інших публікаціях [3, 6].

З таким висновком погодитись не можна. По-перше, вже давно висловлено сумнів щодо здатності злочинного діяння вразити будь-яке суб'єктивне чи об'єктивне право, в тому числі і право власності. Суб'єктивне право власності як сукупність трьох правомочностей – права володіти, користуватись та розпоряджатися майном чи іншим товаром – також залишається непорушним у випадку самовільного використання електричної чи теплової енергії. Потерпілий (власник) як до вчинення злочину, так і після його вчинення має вказані правомочності. Інша справа, що він через вчинений злочин не в змозі реалізувати це право, але не тому, що воно «зникло», а тому, що злочин вражає не право власності, а саму власність, її економічну субстанцію, тобто стан присвоєності предмета, а не юридичну оболонку «навколо» такого стану. Ця оболонка залишається незмінною, але практично є порожньою через руйнацію злочинним діянням її економічного ядра – стану реальної присвоєності певних речей чи інших субстанцій, наприклад, означених видів енергії. Мабуть, саме через це законодавець і не назвав відповідний розділ Особливої частини злочинами проти права власності.

По-друге, називаючи поряд із правом власності об'єктом злочину порядок використання енергії, не пояснюючи при цьому класифікаційного статусу цього об'єкта, автори даної конструкції примушують читача самому обирати основний та додатковий об'єкти за своїм смаком, заганняючи його в куток логічного квадрата щодо визначення місця складу цього злочину в системі Особливої частини КК України.

Питання щодо об'єкта злочинів проти власності в кримінально-правовій науці залишається дискусійним від часу виокремлення в Особливій частині КК України 1960 року глави II «Злочини проти соціалістичної власності» та глави V «Злочини проти індивідуальної власності» замість глави «Майнові злочини» в КК УРСР 1927 року. Таким об'єктом вважають власність як економічну категорію, право власності або економічну та правову субстанції власності в їх сукупності.

Ми виходимо з того, що власність є двоєдиною економіко-правовою категорією, у якій виражені відносини між людьми та їх колективами в процесі виробництва, розподілу цих благ та обміну ними, а також своєрідна правова оболонка у вигляді гарантованих законом трьох зазначених вище правомочностей власника.

Власність становить економічну основу життя суспільства і проявляється як врегульовані нормами права відносини між людьми з приводу присвоєності суб'єктом матеріальних благ. Стан присвоєності, тобто фактичної належності певному суб'єкту матеріальних благ, становить сутність економічних відносин власності, а право власності є юридичним вираженням, формою закріплення цих відносин. Власність як складне економіко-правове явище сама по собі становить значну цінність, тому й береться під охорону закону про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 1 КК України).

Слід зазначити, що при розкритті економічного аспекту поняття власності поряд із поняттями «присвоєність», «належність» широко використовується їх синонім – «привласнення». Економічне привласнення матеріальних благ здійснюється у різний спосіб, зокрема й шляхом розподілу та перерозподілу матеріальних благ, заволодіння ними за договорами у сфері внутрішнього та зовнішнього товарообігу; податку з підприємств, організацій і окремих громадян та інших обов'язкових платежів; виробничої та іншої діяльності підприємств, установ, організацій тощо.

За Цивільним кодексом України власність існує в таких формах: приватна,

комунальна, державна. Особливою її формою, визначеною Конституцією України, є право власності Українського народу (земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони).

Отже, об'єктом злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України, слід вважати власність як складну економіко-правову категорію. Визнавати об'єктом злочину одне лише право власності некоректно, але не тому, що це потребувало б віднесення злочинів проти власності до злочинів проти прав та свобод людини і громадянина, а тому, що злочинів «проти прав», на наше переконання, взагалі не існує. Неможливо визнати об'єктом цих злочинів і власність як виключно економічну категорію, тому що це ігнорує факт наявності «навколо» неї правової оболонки.

Власність у зазначеному сенсі можна називати родовим об'єктом у структурі так званого родового складу злочинів проти власності, оскільки вона зазнає злочинного впливу цілої групи однорідних злочинів.

Додатковою ланкою вертикальної класифікації об'єктів злочину є видовий об'єкт. Його можна визначити як підгрупу близьких, схожих соціальних цінностей, що входять до більш великої групи споріднених цінностей, яка заслуговує єдиної, комплексної кримінально-правової охорони від окремого виду злочинів певного роду. Видовий об'єкт співвідноситься з родовим як вид із родом або частина з цілим. Цей об'єкт, відповідно, є структурним елементом видового складу злочину. Видовим об'єктом злочинів проти власності є відповідна її форма – приватна, державна, комунальна тощо.

Слід зазначити, що родовий і видовий склади злочинів узагалі та злочинів проти власності зокрема – це в значній мірі наукові абстракції, кримінально-правові категорії, які використовуються для пізнання кримінально-правової «матерії» та для структуризації Особливої частини КК України. Зазначені склади не можуть виступати предметом доказування у кримінальній справі.

Щодо складу конкретно вчиненого злочину цього не скажеш. Це не абстракція, а реалія, наявність якої доводиться в ході кримінального, а точніше антикримінального процесу у справі. Звідси – й безпосередній об'єкт – елемент конкретного складу злочину, що справді існує, охоронювана законом про кримінальну відповідальність цінність, яка зазнає шкідливого впливу з боку злочинця чи групи злочинців.

Безпосереднім об'єктом цих злочинів виступає власність суб'єкта, якому завдано майнової шкоди. Щодо безпосереднього об'єкта злочину, який розглядається, слід зауважити, що таким логічно вважати власність на електричну чи теплову енергію конкретного (безпосереднього) суб'єкта, якому вона належала на законних підставах до моменту її самовільного злочинного використання.

Наступною ланкою класифікації об'єктів злочинів, як зазначалося, є їх поділ на основний та додатковий з наступним визначенням різновидів останнього з них.

Загальновідомо, що основний безпосередній об'єкт відображає основний зміст певного злочину. Він знаходиться в структурі відповідних об'єктів (видового та родового) і завжди потерпає від злочинного діяння.

Щоб правильно встановити основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 188-1 КК України, слід визначити, до якої форми власності належать об'єкти електричної і теплової енергетики та хто може виступати потерпілим від цього злочину.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року її об'єкти можуть перебувати в приватній та державній власності. Основними виробниками електричної енергії в Україні є чотирнадцять потужних теплових, вісім гідралічних та чотири атомні електростанції. У тепловій електроенергетиці одинадцять електростанцій входять до складу чотирьох акціонерних енергогенеруючих компаній з державною часткою акцій понад 70%, які підпорядковані Національній акціонерній компанії «Енергетична компанія України», а три електростанції належать приватній компанії. Вісім гідралічних електростанцій об'єднує державна акціонерна гідроенергу-

юча компанія «Укргідроенерго», чотири АЕС – Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом». Транспортування електричної енергії від енергогенеруючих до енергопостачальних компаній магістральними електромережами, а також функції диспетчерського управління Об'єднаною енергетичною системою України забезпечує Національна енергетична компанія «Укренерго», до складу якої входять вісім регіональних електроенергетичних систем.

На підставі Закону України «Про приватизацію державного майна» від 4 березня 1992 року приватизації не підлягають об'єкти, які мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства. До об'єктів загальнодержавного значення належить і майно, що забезпечує цілісність об'єднаної енергетичної системи України та диспетчерське (оперативно-технологічне) управління, магістральні та міждержавні електричні мережі, а також атомні електростанції, гідроелектростанції з греблями, що забезпечують водопостачання споживачам та проведення гідромеліоративних робіт, теплоелектроцентралі. Згідно з додатком 1 до Закону України від 7 липня 1999 року «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», до об'єктів державної власності належать Державне підприємство «Національна енергетична компанія «Укренерго» та Державне підприємство зовнішньоекономічної діяльності «Укрінтеренерго».

Передачу електричної енергії розподільчими мережами здійснюють 43 постачальники, з яких 15 є акціонерними енергопостачальними компаніями з державною часткою акцій понад 50%. Корпоративне управління ними здійснює Національна акціонерна компанія «Енергетична компанія України» в межах пакетів акцій, що залишилися в державній власності [4, 72–73].

Отже, об'єкти електроенергетики в Україні сьогодні перебувають в державній та приватній власності. У подібній ситуації знаходиться і тепла енергетика. Але, на відміну від об'єктів електроенергетики, об'єкти теплопостачання можуть перебувати і в комунальній власності.

Електрична і тепла енергія задовольняє потреби суспільства, у її виробництві закладено труд, вона має певну вартість та перебуває у фондах власника. На неї розповсюджується весь спектр повноважень власника: 1) володіння, проявом чого є наявність енергії в електричних чи теплових мережах відповідного власника; 2) використання, проявом чого є можливість отримання корисних властивостей цих видів енергії; 3) розпорядження, проявом чого є можливість здійснення операцій з енергією, у тому числі її відчуження (особливість полягає в тому, що передача енергії можлива виключно через електричні або теплові мережі).

Отже, основним безпосереднім об'єктом викрадення електричної або теплової енергії є власність на них, в окресленому вище сенсі слова, відповідних державних та приватних підприємств. Саме ця цінність відповідає вказаним вище ознакам основного об'єкта злочину.

Додатковим об'єктом цього злочину в теорії кримінального права визнаються здебільшого якісь міфічні відносини щодо забезпечення, гарантування або безпечного довілля, життя та здоров'я людини, громадська безпека тощо. Прихильники такого розуміння цього об'єкта пояснюють, що через незаконне підключення до енергомереж може виникнути загроза (чи навіть статися) забруднення природних об'єктів, загроза життю та здоров'ю окремої людини, порушитися громадська безпека [5, 130].

Із таким розумінням додаткового об'єкта цього злочину навряд чи можна погодитись. Дійсно, зазначені негаразди можуть трапитися, але вони потребуватимуть іншої кримінально-правової реакції на них. З огляду на те, що вказані цінності знаходяться в сфері охорони інших кримінально-правових норм, спричинення їм шкоди в процесі викрадення енергії утворить сукупність відповідних злочинів.

Неможливо визнати додатковим об'єктом цього злочину відносини, пов'язані із забезпеченням електроенергією та тепловою енергією споживачів, тим більше, без уточнення до якого об'єкта вони належать – обов'язкового чи факультативного.

Думається, склад викрадення електричної або теплової енергії є монооб'єктним. Єдиний безпосередній об'єкт цього злочину – власність. Порядок забезпечення енергією, порядок її використання чи отримання тощо не може бути додатковим об'єктом цього злочину через те, що він взагалі не є об'єктом кримінально-правової охорони.

На нашу думку, додатковим об'єктом злочину є лише цінність, визнана взагалі об'єктом кримінально-правової охорони. Інакше кажучи, додатковим об'єктом може виступати лише та цінність, яка в іншому складі злочину є основним безпосереднім його об'єктом. Отож навряд чи вдасться комусь назвати бодай один злочин, до складу якого входив би як основний об'єкт встановлений порядок використання електричної чи теплової енергії. Тому логічним буде висновок: порушення цього порядку не визнається законодавцем таким, що заслуговує кримінально-правової охорони. Таке порушення породжує не кримінально-правові, а цивільно-правові, адміністративно-правові (управлінські) чи адміністративно-деліктні відносини.

Незважаючи на те, що об'єктом, причому єдиним, злочину, який розглядається, є власність, його законодавче визначення з використанням терміна «викрадення» є недоречним. Традиційно цей термін вживається при визначенні злочинного заволодіння майном. Електрична і тепла енергія майном не визнаються, незважаючи на те, що вони є предметом власності та товаром. Як аргумент проти застосування цього терміна в законодавчій формулі злочину, передбаченого ст. 188-1 КК України, можна висунути й гіпотезу, що термін «викрадення» несе суто емоційне, а не юридичне навантаження і використовується законодавцем за звичкою. Його взагалі доцільно вилучити з тексту закону про кримінальну відповідальність як такий, що на законодавчій ниві своє відпрацював. Деякий час він, природно, міг би зберігатися в науковому лексиконі, а зго-

дом стати надбанням історії вітчизняного кримінального права.

Визначений нами безпосередній об'єкт злочину, що розглядається, слід відмежовувати від його предмета, яким законодавець визнав два види енергії – електричну та теплову. На відміну від об'єкта, предмету цього злочину шкода не заподіюється. Ним суб'єкт злочину самовільно, а значить протиправно, користується.

Згідно з Законом України «Про електроенергетику», електрична енергія є товаром. У ст. 714 Цивільного кодексу України зазначено, що енергопостачальна організація передає споживачу електроенергію, а споживач приймає й оплачує її, тобто правомірною, законною є лише відплатна передача енергії від продавця до покупця. Разом із тим у визначенні договору енергопостачання містяться ознаки, обумовлені властивостями енергії як товару, а саме: 1) електроенергію неможливо накопичувати в значних кількостях і зберігати; 2) процес виробництва електроенергії безупинний і нерозривно пов'язаний як із її транспортуванням, так і зі споживанням; 3) електроенергія під час передачі споживається і її не можна буде повернути; 4) електричну енергію можливо передавати тільки через приєднану мережу; 5) приймати енергію у покупця потрібно за допомогою технічних пристроїв для підключення до енергомереж енергопостачальної організації. Схожі ознаки має й тепла енергія.

Більш детальний аналіз предмета цього злочину виходить за межі даної публікації і потребує окремого дослідження.

Таким чином, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 188-1 КК України, є власність; видовим об'єктом – приватна, державна або комунальна власність залежно від того, суб'єктом якої з них є енергопостачальна організація. Єдиним безпосереднім об'єктом цього злочину є власність безпосереднього постачальника енергії, якому завдано майнової шкоди.

Список використаних джерел:

1. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / Матишевський П.С. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [4-е вид., переробл. та доповн.] – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
3. Чумаченко Т.А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України): кримінально-правова характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т.А. Чумаченко; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 16 с.
4. Зеркалов Д.В. Правова основа енергозбереження: довідник / Зеркалов Д.В. – К.: Дакор, 2008. – 480 с.
5. Кузнецов В.В. Кримінальна відповідальність за крадіжки: моногр. / Кузнецов В.В. – К.: Вид-во ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 158 с.

*Віталій КУЦ,
Юрій КИРИЧЕНКО*

**ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ
ЕЛЕКТРИЧНОЇ ТА ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ**

Резюме

Розглядаються ознаки об'єкта злочину, передбаченого статтею 188¹ Кримінального кодексу України, яким визнається власність на електричну та теплову енергію. На противагу пануючій в кримінально-правовій доктрині точці зору щодо поліоб'єктності цього злочину наводяться аргументи на користь його монооб'єктності, що уточнює соціально-правову природу цього злочину.

*Віталій КУЦ,
Юрій КИРИЧЕНКО*

**ОБЪЕКТ НЕЗАКОННОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ И ТЕПЛОВОЙ ЭНЕРГИИ**

Резюме

Рассматриваются признаки объекта преступления, предусмотренного статьей 188¹ Уголовного кодекса Украины, которым определяется собственность на электрическую и тепловую энергию. В противовес доминирующей в уголовно-правовой доктрине точке зрения о полиобъектности этого преступления приводятся аргументы в пользу его монообъектности, что уточняет социально-правовую природу этого преступления.

*Vitaliy KUTS,
Yuri KIRICHENKO*

OBJECT OF ELECTRIC AND THERMAL ENERGY ILLEGAL USING

Summary

The signs of object of crime, provided by article 188¹ of Criminal Code of Ukraine are considered. The object of this crime considered as property rights on electric and thermal energy. The arguments for single object of this crime in a counterbalance of dominated criminal legal doctrine position of multiply object of it are outlined, which specifying social and legal nature of this crime.